

Arife Köse: Türk-İslam Sentezi ve AKP

Posted on 15/10/2019

AKP-MHP ittifakı, bu yakınlaşmanın nasıl bir düşünsel çizgiye denk düştüğü ile ilgili tartışmaları da beraberinde getirdi. Bu konuda yazılanlar arasında yaygın olarak ifade edilen görüşlerden biri, bu yakınlaşma ile birlikte AKP'nin daha ümmetçi bir milliyetçilik anlayışından Türk-İslam sentezine yöneldiğini anlatan görüş. Türk ve İslam sentezini Türkçü bir parti ile İslamcı gelenekten gelen bir partinin birlikteliği ve Bozkurt işaretiyle Rabia işaretinin yan yana gelmesinden daha iyi ne ifade edebilir ki! Bunun biraz acelece yapılmış bir tespit olduğunu düşünmekle birlikte, Türkiye'nin milliyetçi-muhafazakâr geleneğinde Türkçülük ve İslamcılık tartışmalarının izini sürmenin anlamlı olduğunu düşünüyorum.

Ancak bunu yaparken, AKP'nin geçirdiği değişimi ümmetçilikten Türk-İslam sentezine doğru bir dönüşüm olarak tanımlamaktan ziyade, Tanzimat'tan bu yana Türk milliyetçiliğinin temel iki teması olan İslamcılık ve Türkçülük ve bu ikisinin nasıl hemhal olduğu tartışmaları çerçevesinde değerlendirmenin daha doğru olacağını düşünüyorum. Nihayetinde, AKP her zaman milliyetçiydi, milliyetçi olmadığı hiçbir dönem olmadı, ancak Türkiye sağ yelpazesinde yer alan bütün partilerde olduğu gibi İslamcılığın ve Türkçülüğün hangi dönemde, hangi sorunlara yanıt olarak ve hangi kavramlarla hangi dozda devreye sokulacağı hep ayarlandı.

İkincisi, AKP'nin milliyetçi söylemi açısından geldiği noktanın Türk-İslam sentezi doktrini ile örtüşen yerleri olabilir, ancak şunu unutmamak gerekir: Türk-İslam sentezi doktrini milliyetçi-muhafazakâr düşünsel gelenek içinde belirli bir döneme aittir ve Tanıl Bora'nın Türk Sağının Üç Hali kitabında ifade ettiği gibi, "Türklük ve Müslümanlık hamasetinin otoriter bir devlet mitosunu çerçevesinde istiflenmesinden ibarettir" ve aşağıda da açıklamaya çalıştığım gibi nihayetinde çıktığı yer milliyetçiliktir. AKP'yi hem o dönemin hem de bu

dönemin konjonktüründen kopararak bu doktrinin içine yerleştirmek AKP'nin günümüzde temsil ettiği milliyetçiliği tam olarak anlayamamamıza yol açabilir.

Türkçülük ve İslamcılığı buluşturma çabaları

Türk-İslam sentezi doktrini dönemseldir, ancak Türkçülük ile İslamcılığı hemhal etme çabaları öyle değil. Türk milliyetçiliğinin kurucu isimleri sayılan Ziya Gökalp, Yusuf Akçura, Ali Kemal, Cemaleddin Efgani, Hüseyin Cahit Yalçın, Ahmet Ağaoğlu gibi birçok isim Türkçülük ile İslamcılığın birbiriyle nasıl uyumlu olduğunu göstermeye çalışmıştır. Ancak Kemalizm, Kurtuluş Savaşı'nın ardından etnik Türklüğe dayalı bir milliyetçiliği ve sert bir laiklik anlayışını topluma dayatarak ve kutsal olanı dinden devlete transfer ederek bu arayışlara bir süreliğine nokta koymuş oldu. Ancak bu dönem çok uzun sürmedi, 1940'ların ortalarından itibaren Türkçülüğü ve İslamcılığı hemhal etme arayışları daha cüretli ve açık şekilde yeniden ortaya çıktı. Bunu mümkün kılan iki gelişme oldu.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de 1940'lı yılların sonu ve 1950'li yıllar Soğuk Savaş rüzgârlarıyla birlikte anti-komünizmin yelkenlerini şişirdiği bir döneme denk düşer. Aynı yıllarda Türkiye'de tek partili dönem sona erer ve Demokrat Parti'nin kuruluşuyla birlikte çok partili döneme geçiş başlar. Bu dönemde İslamcı hareket de modernleşmeye yönelik tepkilerini komünizme yönelterek bu paydada devlet ile yakınlaşma olanağı bulur. Devlet eliti içinde de zaten din ile daha barışık olmak gerektiğine dair görüşler daha yüksek sesle dile getirilmeye başlamıştır. Artık en büyük tehlike irtica değil komünizm olduğuna göre, kendisi de zaten buna gönüllü olan İslamcılık ile komünizme karşı mücadele temelinde birleşmek devlet ve resmî ideoloji için daha mümkündür. İşte Türkiye'de milliyetçi-muhafazakâr ideolojinin ortaya çıkışı böyle bir döneme denk gelir. Bir anlamda, "devleti kutsal sayan Türk töresi ile devlet yöneticisine itaati emreden din bilinci arasında köprüler kurulmaya başlanmıştır." Bu geçiş döneminin önemli isimleri Necip Fazıl Kısakürek, Mümtaz Turhan, Nurettin Topçu, Osman Turan ve meşhur "Allah'tan başka kimseden

korkmuyoruz. Bizler münkir değiliz. Tanrı dağı kadar Türk, Hira Dağı kadar Müslümanız” sözlerini söyleyen Osman Yüksel Serdengeçti gibi isimlerdir. Dönemin bir başka önde gelen ismi olan Ali Fuat Başgil, “Biz Türkiye Türkleri, muhtelif din, dil, tarih ve ırktan birçok millet elemanlarının asırlar içinde ve İslam kültürü kazanında kaynayıp hallü hamur olmasından meydana gelmiş mürekkep bir milletiz” der.

Bu dönemde milliyetçi-muhafazakâr çizginin gelişmesine paralel olarak bu yöndeki örgütlerin ve yayınların sayısı da artar. Türk Ocakları 1949 yılında yeniden açılır. Hamdullah Suphi Tanrıöver açılışa “Din, milletlerin en eski ve en dayanıklı müessesesidir” der. Peyami Safa, 1953 yılında Türk Düşüncesi dergisini yayınlamaya başlar. 1950’li yıllarda Nihad Sami Banarlı, Ekrem Hakkı Ayverdi, Samiha Ayverdi gibi isimler İstanbul ve Yahya Kemal Enstitüleri’ni kurar. Enstitülerin amacı, milliyetçi gençlere Osmanlı tarihini ve kültürünü sevdirmektir.

Cumhuriyetçi ya da gelenekçi muhafazakâr akım olarak adlandırılan bir başka milliyetçi-muhafazakâr çizgi ise Anadolucular olarak adlandırılan gelenek etrafında ortaya çıkar. Millî tarihin başlangıcını 1071 olarak kabul eden Anadolucu düşünüşe göre, Anadolu toprakları bin yıllık tarihsel süreçte “coğrafyadan vatana” dönüşmüş ve bu vatan üzerinde Türk ve İslam birleşiminin oluşturduğu bir millî kültür oluşmuştur. Böylece din-devlet-millet etrafındaki bu kaynaşma resmî ideoloji ile de giderek yakınlaşarak 1960’lar ve 1970’ler boyunca devam eder.

Aydınlar Ocağı ve Türk-İslam sentezi doktrini

Türkiye siyasî hayatında 1940’lardan itibaren kendisine daha geniş bir alan bulmaya başlayan milliyetçi-muhafazakâr düşünce, 1960’larda sol hareketlerin güçlenmesiyle kendisine başta devleti koruma ve kollama olmak üzere çeşitli misyonlar biçerek daha da güçlendi. O dönemde bu misyonun önde gelen örgütü, Türk-İslam sentezi doktrini ile

özdeşleşmiş olan Aydınlar Ocağı oldu. İlk olarak 1960'ların başında Aydınlar Kulübü olarak kurulan ve isim babalığını Necip Fazıl Kısakürek'in yaptığı Aydınlar Ocağı'nın öncesi, Kültür Ocağı, Milliyetçiler Derneği, Muallimler Birliği ve Aydınlar Kulübü mensuplarının ve Mümtaz Turhan, Nihat Tarlan, İbrahim Kafesoğlu ve Nihad Sami Banarlı gibi isimlerin katıldığı I. ve II. Milliyetçiler İlmi Seminerleri'ne dayanır. İbrahim Kafesoğlu'nun başkanlık ettiği bu seminerlerde Müslüman Türk milletinin karşı karşıya olduğu tehlikeler ve bunlara karşı alınması gereken önlemler konuşulmuş ve herkesin katılacağı ortak bir dernek kurulması kararlaştırılmıştır. Böylece Aydınlar Ocağı 14 Mayıs 1970'te İbrahim Kafesoğlu, Muharrem Ergin, Said Bilgiç, Recep Doksat, Fethi Gemuhluoğlu, Faruk Kadri Timurtaş, Nihat Sami Banarlı, Metin Eriş, Altan Deliorman, Ahmet Kabaklı, Hakkı Yıldız, Sabahattin Zaim, Süleyman Yalçın ve İsmail Dayı gibi isimlerin çalışmaları ile kurulur.

Aydınlar Ocağı'nın kurucularından Süleyman Yalçın, Ocak'ın kurulduğu dönemi ve kuruluş gerekçesini şöyle anlatıyor: "1968 yılında Fransa'da başlayan öğrenci hareketleri Türkiye'ye intikal etti. O sırada hepimiz doçent, profesör olmuştuk. Üniversitede solcu arkadaşlar fikirlerini değişik şekillerde mütemadiyen gösteriyorlar ve gençleri destekliyorlardı. Sağcı bilinen insanlara saldırılar oluyor, hakaretler yapıyordu. Biz de, bu vatana, bu devlete inanıyoruz. Bunun manevî değerlerini müdafaa etmeliyiz diye düşündük. Birkaç toplantı sonunda Aydınlar Ocağı teşekkül etti."

Aydınlar Ocağı'nın ilk genel sekreteri Metin Eriş ise bu birleşmenin ne anlama geldiğini şöyle özetliyordu:

"Tabii hepimizin hayal dünyasında, bakıyorsunuz sol müthiş bir hücum halinde, her şeyiyle. Devrim Ocakları kuruluyor, Devrim Ocakları'nın yanında askerler bir taraftan hücum ediyorlar, aydınlar bir taraftan hücum ediyorlar ve siz bir nevi köşeye sıkıştırılmış tarzda sadece nefis müdaafasında bulunuyorsunuz, değerlerinizin müdafaasında bulunuyorsunuz ve başka hiçbir davranış biçiminiz yok. Ama olayların gelişmesi içerisinde şu prensibe varıldı; öyle bir dernek kuralım ki veya öyle bir sivil toplum örgütü kuralım ki bu sivil toplum örgütü

içerisinde o günlerin siyasi platformunda kimler varsa, bugünkü Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) atası olan Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) var biliyorsunuz. MÇP'den arkadaşlarımız veya ona gönül veren arkadaşlarımız, Millî Selamet Partisi (MSP) var, ona gönül veren arkadaşlarımız var, Adalet Partisi (AP) var, ona gönül veren arkadaşlarımız olsunlar ama bu bir fikir ocağı olsun, bu bir siyasî kadrolaşma hareketi olmasın! Ne yapacağız? O zaman öyle bir kurul kuralım ki bu kurulun içerisinde bu dostlarımız oldukları gibi yönetim kurulunda da temsil edilsinler.”

Yani Aydınlar Ocağı'nın öncelikli derdi bir yandan yükselmekte olan sol, öte yandan sağın mevcut haliyle bu yükselişi durduramayacağı kaygısıydı. Peki bu kaygıyı ortadan kaldırmak için ne yapmak gerekiyordu? Millî kültürün aşınması sonucu ortaya çıkan kültürel ve ahlakî bozulmayı ortadan kaldırmak ve Türkiye'nin millî kültürünü yeniden canlandırarak ve dinin de yardımıyla millî varlığı oluşturan unsurları güçlendirerek Türkiye'yi karşı karşıya olduğu krizden kurtarmak ve böylece gençlerin solun, komünizmin, ateistlerin, bölücülerin kurbanı olmasını önlemek gerekiyordu. Aydınlar Ocağı, bu misyonu üstlenen büyük bir sağ federasyon olmayı hedefledi ve söz ettiği yeniden canlanmayı sağlamak için Türk kültürünün ne kadar kendine özgü, ayrı ve farklı olduğunu vurguladı.

Türkler iki açıdan çok özeldi. Birincisi, İslam öncesinde de çok güçlü devletler kurmayı başarmışlar ve Anadolu'nun Türkleşmesini sağlamışlardı. İkincisi, İslam zaten Türklere çok uygun bir dindi ve üstelik Türkler İslam'ı Araplardan değil Orta Asya'dan devralmışlardı. Dolayısıyla İslam, Türk ulusal kültürüne uygun bir dindi ve hatta Türkler İslam'ı kabul ederek aslında bu dine büyük bir iyilik etmişlerdi.

Ocak'ın kurucularından Süleyman Yalçın bunu şöyle açıklıyordu: “Ayrı bir soy ve kültürle tarihin eski devirlerinde beliren Türk kavmi, inandığı Tek Göktanrı ve ruhun ölmezliği inancıyla, adalet ve nizamseverliği, sağlam ahlakı ve aile yapısı vb. pek çok hususiyetleriyle İslamın getireceği İlahî Nizama adeta hazırdır. İslam, sanki Türk'ün bedeni için biçilmiş bir elbise gibi onun bedenine ve hayatına oturur. Bundan dolayı Türk ırkı hiçbir zorlama

olmadan, küteller halinde Müslüman olmuş, bu değışmenin sosyo-kültürel ve psikolojik hiçbir uyumsuzluğu görülmemiştir. Nitekim bu uygunluk hem Türk'ü hem İslamı hem korumuş hem yüceltmiştir.”

Ocak'ın asıl hedefi resmî ideoloji değil, yükselen soldu. Aydınlar Ocağı'nın Atatürkçülük ile her zaman çok olumlu bir ilişkisi oldu. Ocak'ın temsil ettiği entelijansiya, özellikle Atatürk'ün hayatta olduğu dönemi bir “asr-ı saadet” dönemi olarak görür, çünkü bu dönem devletin millî kültürü esas alarak inşa edildiği dönemdir. Ancak bu anlayış zamanla zaafa uğramış, devlet ve toplum millî kültürden uzaklaşmıştır. Dolayısıyla resmî ideolojinin sola karşı güçlenmesini sağlamanın bir reçetesi olarak ortaya atılan Türk-İslam sentezi doktrini, İslam'ın yerelleşmesi ve Türkleşmesini sağlayarak devleti kurtarma projesinden başka bir şey değildi. Devleti kurtarmanın tek yolu ise, millî kültürü geliştirmek ve böylece onu içine düştüğü bunalımdan kurtarmaktı.

Aydınlar Ocağı ve 12 Eylül darbesi

Aydınlar Ocağı 1975-78 yılları arasında Milliyetçi Cephe hükümetlerinin kuruluşunda önemli rol oynadı. 1980 darbesinin ihtiyaç duyduğu toplumsal meşruiyeti sağlayacağı ideolojiyi sundu. Tanıl Bora ve Kemal Can'ın Murat Belge'den aktararak söylediği gibi, Türkiye'de darbe dönemlerinin, Yunanistan, Portekiz, İspanya gibi ülkelerdeki darbelerden farkı “geleneksel dinsel otoritenin desteğinden yoksun olması” idi ve bu zaaf “kitlesele ve popüler bir rızadan yoksunluk anlamına geliyordu.” Aydınlar Ocağı'nın Türk-İslam sentezi doktrini bu yoksunluğu tamamlamak üzere benimsendi. Aydınlar Ocağı, 12 Eylül darbesini kayıtsız şartsız destekledi ve bu dönemde Türklerin “ordu-millet” kurma özelliğine dair söylemi özellikle öne çıkararak askerlerle çok yakın ilişki kurmaya özen gösterdi. Bununla kalmayıp darbe sonrasında eğitimden devletin görevlerine kadar çeşitli alanlarda yapılması gerekenleri tartıştı, raporlar hazırladı ve bunları devletin çeşitli organlarına sunma şansı buldu. Zaten Ocak'ın üyelerinin bir kısmı Devlet Planlama Teşkilatı ya da Millî Eğitim

Bakanlığı gibi kilit kurumlarda görev alıyordu.

Bu çalışmaların en önemlilerinden biri Aydınlar Ocağı tarafından 14-15 Eylül 1984'te düzenlenen 'Ülkemizi 12 Eylül'e Götüren Sebepler ve Türkiye Üzerindeki Oyunlar' semineri oldu. Seminerin sonucunda Ocak'ın 12 Eylül Anayasası önerilerini de şekillendiren Millî Mutabakatlar adlı bir manifesto yayınlandı. Bu manifestonun ideolojik temelleri, Ocak'ın kurucuları arasında yer alan Muharrem Ergin'in, temel meselesi Türkiye'nin beka kaygısı olan Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri adlı kitabına dayanıyordu. Hem bu kitapta hem de seminerde yapılan tespitlere göre "iki bin sene kesintisiz devlete sahip olmayı başaran Türk devleti" bugün tehlikede idi, çünkü Atatürk zamanında millî kültür etrafında inşa edilen devlet daha sonra "kozmpolit münevverlerin" ve "hümanistlerin" eline geçmiş ve millî kültürden uzaklaşmıştı. 12 Eylül darbesini zorunlu kılan sürecin yaşanmasının nedeni de işte bu millî kültürden uzaklaşmış olmaktır. Bu zaafiyeti gidermek için öncelikle "yanlış demokrasi" ile bozulan "toplumsal huzuru" sağlamak gerekir. Doğru demokrasi millî irade demektir, millî irade ise millî kültür demektir. Dolayısıyla darbeden sonra ilk yapılması gereken bir millî kültüre dönüş programı başlatmaktır.

Süleyman Yalçın aynı konferansta şöyle diyordu: "Millî kültür mihrakına, memleketin millî birlik ve bütünlüğüne ve devletin bekasına bağlı mes'eleleri baş meşgale telakki eden Aydınlar Ocağı, 12 Eylül'e geliş çizgisinde Türk insanının bu millî ruh kökümüzden safha safha uzaklaştırılmasının, uyutulmasının, aldatılmasının ve nihayet ihanet çukuruna düşmesinin dramını bulmaktadır. 12 Eylül, Türk'ün düşmanlarının ezeli niyetlerinin son meyvasını elde edeceklerini zannettikleri bir anda Türk'ün öz varlığı olan Ordusunun bu kâbusa dur dediği, 'Türkoğlu, titre ve kendine dön' dediği günün adıdır. Bundan dolayı Aydınlar Ocağı mensuplarının niyet ve gayretleri ile 12 Eylül mübarek hareketinin istikamet ve hedefi aynıdır."

Din de bu kültürün ayrılmaz bir parçasıdır. Muharrem Ergin'in sözleriyle: "Türkiye dinci olmayacak, fakat daima dindar kalacaktır." Din hiçbir zaman milliyetten önce gelmeyecektir.

Bu yaklaşımın Kemalizm'in din anlayışı ile de uyumlu olduğu aşikârdır.

Sadece darbe sonrasında ideolojisini şekillendirmekle kalmayıp bizzat yapılması gerekenler üzerine de kafa yoran Aydınlar Ocağı, kurumlar adına anayasa önerisi yapılmasının yasaklandığı bir dönemde 12 Eylül Anayasası'nı hazırlayan komisyona anayasa önerisi taslağını kurum olarak sunabilmeyi başarmıştı. Daha sonra Ocak yöneticileri, 1980 anayasasının kendi hazırladıkları taslak ile yüzde 60-70 uyumlu olduğunu söyleyeceklerdi.

Ocak hakkında belirtilmesi gereken ilginç noktalardan biri de, kendisini her zaman partiler üstü bir seçkinler ve uzmanlar grubu olarak sunması oldu. Kendisine "devlete hizmet eden, devleti taşıyan münevver" misyonunu yükleyen Aydınlar Ocağı'nın kuruluşunun 15. yılı olan 1985 yılında üye sayısının sadece 130 olması ve son beş yılda sadece 20 üye kaydetmiş olması ilginçtir.

AKP'nin muhafazakâr milliyetçiliği

Bugün Aydınlar Ocağı büyük ölçüde sönmüldü, Türk-İslam sentezi ise ne olduğu üzerine çok düşünülmeden kullanılan genel geçer bir kavramsallaştırmaya dönüştü büyük ölçüde. Peki bu kavramsallaştırma AKP'yi açıklar mı? Belki kısmen, ama yeterli olmaz. AKP'de tabii ki bol miktarda İslamcılık var. Ama bunun yanı sıra ulusalcılıktan radikal Türkçülüğün beka söylemlerine, popülizmden yeni-Osmanlıcılığa kadar geniş bir yelpaze ve bu yelpazenin hepsinin 'yerli ve millî' potası içinde hemhal olması, her birinin o günün ihtiyacına göre sürüme sokulması var. Arap Devrimleri ve sonrasında Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerin AKP'nin üzerindeki etkisi sonucu ortaya çıkan 'Batı medeniyetine alternatif bir medeniyetin temsilcisi olma' iddiası var. Bunların yanına tüm dünyada da geçerli olan güvenlikçi bir söylemi ve 'güçlü liderin güçlü milleti' imajını da eklemek gerekir. Üstelik bu milliyetçi söylemler yelpazesi ile birlikte millet tanımı da günden güne değişiyor. Kürt sorununda barış isteyenler ve herhangi bir şekilde Gülen Cemaati'ne temas etmiş olanlar makbul millet

tanımı içinden çıkalı çok oldu, ama patlıcanın fiyatını artıran esnaf da artık kolaylıkla terörist, hain ya da dış güçlerin maşası ilan edilebiliyor. Dolayısıyla tehdit algısının ve bugüne kadar egemen olanın avantajlı durumunu kaybetmeme inadının ve saldırganlığının belirleyici olduğu bir eksen etrafında millet hergün farklı kriterlere ve iktidarın ihtiyaçlarına göre yeniden tanımlanıyor.

Bunların hepsinin ayrı ayrı ve hep birlikte ne ifade ettiğini anlamaya çalışmak önemli ve değerli. Ancak tüm bu hikâyede değişmeyen tek bir şey var: Türkiye’de milliyetçilik denildiğinde illa ki Türkçülük ile İslamcılık’ın öyle ya da böyle, şu veya bu dozda hemhâl olduğu ve olması için büyük bir çaba harcandığı. Türk milliyetçiliği, üzerine kurulu olduğu iki temel sütun olan Türkçülük ve İslamcılık’tan bugüne kadar en küçük bir taviz vermedi, bu tavizi vermemek için ne gerekiyorsa yaptı. Bugün de yapmaya devam ediyor.

Tanıl Bora, Türk Sağının Üç Hali, İletişim Yayınları, 1988.

Tanıl Bora ve Kemal Can, Devlet, Ocak, Dergah: 12 Eylül’den 1990’lara Ülkücü Hareket, İletişim Yayınları, 1991.

Kaynak: altust.org